

Voorwoord	7
1. Doel en inhoud van het pakket	
1.1 Doel	9
1.2 Inhoud	11
2. Beginnende geletterdheid	
2.1 Ontwikkeling	15
2.1.1 Taalbegrip	15
2.1.2 Fonologisch bewustzijn	16
2.1.3 Letterkennis	18
2.1.4 Benoemsnelheid	19
2.1.5 Woordherkenning	20
2.1.6 Voorlopers en voorspellers	21
2.2 Toetsen	22
2.3 Gebruikers	25
3. Rijmtoets	
3.1 Aard van de toets	27
3.2 Aanwijzingen voor de afname	27
3.2.1 Algemene aanwijzingen	27
3.2.2 Specifieke aanwijzingen	28
3.3 Bepalen van de uitslag	31
3.4 Vaststellen van het niveau	31
3.5 Praktische betekenis	34
3.6 Rijmtoets oefenvoorbeeld	35
3.7 Rijmtoets deel 1	37
3.8 Rijmtoets deel 2	45
4. Woordenschattoets 1	
4.1 Aard van de toets	51
4.2 Aanwijzingen voor de afname	51
4.2.1 Algemene aanwijzingen	51
4.2.2 Specifieke aanwijzingen	52
4.3 Bepalen van de uitslag	55
4.4 Vaststellen van het niveau	55
4.5 Praktische betekenis	57
5. Woordenschattoets 2	
5.1 Aard van de toets	59
5.2 Aanwijzingen voor de afname	60
5.2.1 Algemene aanwijzingen	60
5.2.2 Specifieke aanwijzingen	60
5.3 Bepalen van de uitslag	63
5.4 Vaststellen van het niveau	64
5.5 Praktische betekenis	67

6. Letterkennistoets	
6.1 Aard van de toets	69
6.2 Aanwijzingen voor de afname	69
6.2.1 Algemene aanwijzingen	69
6.2.2 Specifieke aanwijzingen	70
6.3 Bepalen van de uitslag	74
6.4 Vaststellen van het niveau	74
6.5 Praktische betekenis	77
6.6 Letterkennis toets Afname bladen	79
7. Analysetoets	
7.1 Aard van de toets	89
7.2 Aanwijzingen voor de afname	90
7.2.1 Algemene aanwijzingen	90
7.2.2 Specifieke aanwijzingen	91
7.3 Bepalen van de uitslag	94
7.4 Vaststellen van het niveau	94
7.5 Praktische betekenis	98
8. Synthesetoets 1	
8.1 Aard van de toets	101
8.2 Aanwijzingen voor de afname	101
8.2.1 Algemene aanwijzingen	101
8.2.2 Specifieke aanwijzingen	102
8.3 Bepalen van de uitslag	104
8.4 Vaststellen van het niveau	104
8.5 Praktische betekenis	108
9. Benoemsnelheid Cijfers en Letters	
9.1 Aard van de toets	111
9.2 Aanwijzingen voor de afname	112
9.2.1 Algemene aanwijzingen	112
9.2.2 Specifieke aanwijzingen	113
9.3 Bepalen van de uitslag	115
9.4 Vaststellen van het niveau	115
9.5 Praktische betekenis	119
9.6 Benoemsnelheid cijfers en letters afnamebladen	121
10. Synthesetoets 2	
10.1 Aard van de toets	129
10.2 Aanwijzingen voor de afname	129
10.2.1 Algemene aanwijzingen	129
10.2.2 Specifieke aanwijzingen	130
10.3 Bepalen van de uitslag	133
10.4 Vaststellen van het niveau	133
10.5 Praktische betekenis	136

11. Synthesetoets 3	
11.1 Aard van de toets	137
11.2 Aanwijzingen voor de afname	137
11.2.1 Algemene aanwijzingen	137
11.2.2 Specifieke aanwijzingen	138
11.3 Bepalen van de uitslag	140
11.4 Vaststellen van het niveau	140
11.5 Praktische betekenis	143
12. Wetenschappelijke verantwoording van de toetsen	
12.1 Longitudinale onderzoeken	145
12.2 Ontwikkeling en psychometrische kenmerken van de toetsen	147
12.3 Validiteit van de toetsen	154
12.3.1 Begripsvaliditeit	155
12.3.2 Predictieve validiteit	157
12.4 Normering	159
13 Scoringsformulieren toetsen Beginnende geletterheid	161
Niveaus van vaardigheden groep 1 tot en met begin groep 3	163
Rijmtoets, april groep 1	165
Woordenschattoets 1, april groep 1	167
Woordenschattoets 2, oktober groep 2, april groep 2	169
Letterkennistoets, oktober groep 2	171
Analysetoets 1, oktober groep 2, april groep 2	175
Synthestoets 1, oktober groep 2	183
Benoemsnelheid cijfers en letters, april groep 2, oktober groep 3	191
Synthestoets 2, april groep 2	193
Synthestoets 3, oktober groep 2	197
14 Literatuur	201

1 Doel en inhoud van het pakket

1.1 Doel

Het pakket *Toetsen voor beginnende geletterdheid* is bedoeld om kinderen die zwak zijn op het gebied van beginnende geletterdheid zo vroeg mogelijk te signaleren en te helpen en is bestemd voor groep 1, 2 en 3. Het pakket bestaat uit de volgende toetsen:

- Rijmtoets,
- Woordenschattoets 1,
- Woordenschattoets 2,
- Letterkennistoets,
- Analysetoets,
- Synthesetoets 1,
- Benoemsnelheid Cijfers en Letters,
- Synthesetoets 2,
- Synthesetoets 3.

In 2011 zijn vier nieuwe toetsen ontwikkeld (Letterkennistoets, Analysetoets, Synthesetoets 1 en 2), in een vooronderzoek uitgetoetst en uitvoerig geanalyseerd. In 2012 zijn deze toetsen op een landelijke steekproef van 25 basisscholen genormeerd. Uit het vooronderzoek en het normeringsonderzoek blijkt dat de vier toetsen voldoen aan eisen wat betreft moeilijkheidsgraad, betrouwbaarheid, validiteit, kindvriendelijkheid en efficiëntie.

Er zijn twee belangrijke redenen geweest om vier nieuwe toetsen te ontwikkelen. In de eerste plaats waren de vier toetsen te gemakkelijk geworden. Doordat in groep 2 de laatste jaren steeds meer aandacht wordt besteed aan letterkennis en fonemisch bewustzijn, is het niveau van de kinderen op deze gebieden sterk gestegen. Een mooi voorbeeld is letterkennis: kenden de kinderen een aantal jaren geleden gemiddeld 6 letters in oktober van © CPS, Toetspakket Beginnende geletterdheid, Toelichting, december 2012, v1113 2 groep 2, in 2012 kennen ze in oktober van groep 2 gemiddeld 18 letters. In de tweede plaats waren de Letterkennistoets 2, de Analysetoets en de Synthesetoets 2 te lang. Door het aantal items zo klein mogelijk te houden, kon de afnametijd van de vier toetsen gereduceerd worden tot ongeveer acht minuten per toets per kind.

De eerste stap in het proces van leespreventie is het signaleren van kinderen die leesproblemen dreigen te krijgen. Om met de nodige zekerheid te kunnen bepalen welke kinderen in groep 3 waarschijnlijk leesproblemen krijgen, is naast de systematische observatie van de leerkracht de afname van objectieve, betrouwbare en valide toetsen noodzakelijk. De tweede stap in het preventieproces bestaat in het bieden van effectieve hulp zodat de risicokinderen zich in de goede richting ontwikkelen.

In het toetspakket staat de eerste stap centraal: het afnemen van toetsen en het signaleren van kinderen die op het gebied van beginnende geletterdheid zwak zijn. Uiteraard worden in het pakket ook suggesties gegeven voor de aanpak van de gesignaleerde problemen. Deze suggesties worden echter niet in detail uitgewerkt in bijvoorbeeld programma's of materialen. Wel wordt regelmatig naar geschikte programma's en materialen verwezen. Bovendien wordt verwezen naar het *Protocol Leesproblemen en Dyslexie* (Wentink & Verhoeven, 2003) van het Expertisecentrum Nederlands, dat een groot aantal suggesties en handreikingen geeft en ook naar concrete

materialen verwijst.

Het pakket bevat toetsen voor de belangrijkste aspecten van beginnende geletterdheid, namelijk:

- woordenschat,
- fonologisch bewustzijn (besef van klanken),
- letterkennis,
- benoemsnelheid (het snel benoemen van visuele symbolen zoals cijfers en letters).

Uit drie longitudinale onderzoeken (vergelijk Aarnoutse, 2004; Verhagen, Aarnoutse & Van Leeuwe, 2006) die aan de ontwikkeling van de toetsen ten grondslag liggen, is gebleken dat vooral twee vaardigheden op het gebied van beginnende geletterdheid erg belangrijk zijn voor technisch lezen of woordherkenning in groep 3, namelijk fonologisch bewustzijn en benoemsnelheid. Het zijn de belangrijkste voorlopers en voorspellers van woordherkenning. Als kinderen in groep 1 en 2 problemen hebben met het fonologisch bewustzijn (in dit geval het onderscheiden van klankgroepen en van afzonderlijke klanken in woorden) en met benoemsnelheid, dan lopen ze een groot risico om ook problemen met woordherkenning in groep 3 te krijgen. In hoofdstuk 2 besteden we dan ook speciale aandacht aan deze belangrijke voorlopers en voorspellers en aan de vraag hoe vooral de leerkracht van groep 2 extra aandacht en hulp kan geven aan kinderen die zwak zijn in deze vaardigheden. Uit de longitudinale onderzoeken blijkt verder dat woordenschat in groep 1 en 2 geen sterke samenhang vertoont met woordherkenning in groep 3, maar wel met begrijpend lezen. Hetzelfde geldt voor letterkennis.

De toetsen van het pakket zijn in drie longitudinale onderzoeken ontwikkeld, afgenomen en verbeterd. Veel kinderen hebben in drie achtereenvolgende leerjaren (groep 1, 2 en 3 of groep 2, 3 en 4) de betreffende toetsen gemaakt en veel leerkrachten hebben een bijdrage geleverd aan de totstandkoming en verbetering van de toetsen. Alle toetsen voldoen aan eisen van objectiviteit, betrouwbaarheid en validiteit.

De toetsen zijn kindvriendelijk van aard en worden vaak in kleine delen met tussenpauzes afgenomen. Verder kunnen acht van de negen toetsen individueel door de leerkracht of een andere gebruiker worden afgenomen; de Letterkennistoets kan in groepjes van vier kinderen worden afgenomen. Sommige toetsen kunnen op twee momenten in hetzelfde leerjaar of in twee opeenvolgende leerjaren worden afgenomen, zoals de Woordenschattoets 2, de Analysetoets en de toets Benoemsnelheid Cijfers en Letters (in groep 2 en 3). Er zijn ook toetsen ontwikkeld die bepaalde kennis of een bepaalde vaardigheid op verschillende momenten en op verschillende manieren meten, zoals de Letterkennistoets en de Synthesetoets 1, 2 en 3. Het zal duidelijk zijn dat deze toetsen steeds meerdere aspecten of componenten van dezelfde kennis of vaardigheid meten.

1.2 Inhoud

De opzet van het Toetspakket is als volgt: In hoofdstuk 1 worden doel en inhoud van het pakket beschreven. Centraal staat het idee dat het pakket een belangrijke bijdrage kan leveren aan de preventie van leesmoeilijkheden en dat twee vaardigheden van groot belang zijn voor woordherkenning in groep 3, namelijk fonologisch bewustzijn en benoemsnelheid. Daarna wordt de opzet van het pakket toegelicht.

In hoofdstuk 2 wordt het begrip 'beginnende geletterdheid' nader omschreven en komen de belangrijkste ontwikkelingen die in deze fase van geletterdheid plaatsvinden aan de orde, namelijk een sterke vooruitgang in taalbegrip, een doorbrekend fonologisch bewustzijn, een groeiende kennis van letters, een toename van benoembaarheid en een zich ontwikkelende woordherkenning. Daarna worden de belangrijkste voorlopers en voorspellers van woordherkenning vermeld en wordt in de paragraaf over de toetsen (2.2) met nadruk gewezen op het belang van de toetsafnames in oktober van groep 2 en op de preventieve activiteiten die de leerkracht met de kinderen kan uitvoeren die gevaar lopen om problemen met woordherkenning te krijgen. In dezelfde paragraaf wordt een overzicht gegeven van de toetsen, de maand(en) waarin ze kunnen worden afgenomen, de vaardigheid of kennis die ze meten en de functie die ze hebben. Tot slot (in paragraaf 2.3) wordt vermeld wie de toetsen het beste kan gebruiken.

In de hoofdstukken 3 tot en met 11 worden negen toetsen beschreven. In elk hoofdstuk wordt hetzelfde stramien gevolgd. Eerst wordt de aard van de toets beschreven. Daarna volgt een aantal algemene en specifieke aanwijzingen voor de afname van de toets. Vervolgens wordt vermeld hoe de uitslag of score kan worden berekend en hoe aan de hand van drie verschillende schalen (de oude Cito-schaal, de nieuwe Cito-schaal en de zeven puntsschaal) en tabellen het niveau van het kind kan worden vastgesteld. Tot slot worden suggesties gedaan om kinderen te helpen die laag op de toets scoren. Vanwege de duidelijkheid hebben we er voor gekozen om elke toets apart en volgens hetzelfde stramien te beschrijven. Deze keuze heeft tot gevolg dat er een zekere overlap bestaat tussen de verschillende hoofdstukken.

2. Korte beschrijving van de negen toetsen

Rijmtoets

Deze toets gaat na in hoeverre kinderen in april van groep 1 in staat zijn om klankgroepen in woorden te onderscheiden. Bijvoorbeeld: de leerkracht laat drie plaatjes zien en zegt tegen het kind: "Hier zie je kip, bed, wip. Welk woord rijmt op kip?"

Woordenschattoets 1

Deze toets meet in hoeverre kinderen in april van groep 1 over de nodige kennis van woorden of begrippen beschikken. Bijvoorbeeld: de leerkracht tegen het kind: "Zeg 'ja', 'nee' of 'dat weet ik niet': Woont een mol in de grond?"

Woordenschattoets 2

Ook deze toets gaat na in hoeverre kinderen in oktober en april van groep 2 over de nodige kennis van woorden of begrippen beschikken. Bijvoorbeeld: de leerkracht zegt tegen het kind: "In de zomer is het vaak warm. Maar als het buiten koud is en er sneeuw ligt, dan is het geen zomer. Dan is het" (winter).

Letterkennistoets

De Letterkennistoets meet hoeveel letters en lettercombinaties de kinderen in oktober van groep 2 al kennen. De kinderen krijgen de opdracht om uit een reeks van telkens vijf letters of vier lettercombinaties (bijvoorbeeld /oe/) die letter of lettercombinatie te omcirkelen die de leerkracht (fonetisch) uitspreekt. Bijvoorbeeld: De leerkracht zegt tegen het kind: "Zet een rondje om de letter /t/ (/tu/)"; waarbij de letters f, g, t, p en r worden aangeboden.

Analysetoets

De Analysetoets meet in hoeverre kinderen in oktober en april van groep 2 in staat zijn om de begin-, midden- en eindklank in woorden te herkennen. Bijvoorbeeld: de leerkracht zegt tegen het kind: "bal / kat. Welk woord begint met /b/?". De toets in april wordt alleen bij die kinderen afgenomen die in oktober zwak presteren.

Synthesetoets 1

De Synthesetoets 1 meet in hoeverre kinderen in oktober en april van groep 2 in staat zijn om drie of vier afzonderlijk aangeboden klanken tot een woord samen te voegen (synthetiseren) en uit te spreken. Bijvoorbeeld: de leerkracht zegt tegen het kind: "Ik zeg: /b/ - /e/ - /t/. Welk woord heb ik gezegd?" De toets in april wordt alleen bij die kinderen afgenomen die in oktober zwak presteren.

Benoemsnelheid Cijfers en Letters

Deze toets meet hoe snel kinderen in april van groep 2 en in oktober van groep 3 een aantal voor hen bekende cijfers en letters kunnen benoemen. De cijfers 1, 2, 3, 4 en 5 worden in het deel Benoemsnelheid Cijfers willekeurig en in kolommen van tien cijfers aangeboden. De letters 's', 'o', 'm', 'p' en 'k' worden in het deel Benoemsnelheid Letters eveneens willekeurig aangeboden in vier kolommen van tien letters. Deze toets voorspelt in hoge mate welke kinderen moeite krijgen met het leren lezen in groep 3.

Synthesetoets 2

De Synthesetoets 2 meet in hoeverre kinderen in april van groep 2 in staat zijn om een begin- of eindklank van een woord weg te laten en een nieuw woord te vormen. Bijvoorbeeld: de leerkracht zegt tegen het kind: "boom, /b/.... oom. /b/ doet niet meer mee. Wat hoor je zonder /b/: /b/.... oom ... ?"

Synthesetoets 3

Deze toets meet in hoeverre kinderen in oktober van groep 3 in staat zijn om afzonderlijk aangeboden klanken tot hele woorden samen te voegen. Er worden klanken aangeboden van woorden die uit een-, twee- en drielettergrepen bestaan. Bijvoorbeeld: de leerkracht zegt een woord in de volgende 'stukjes': /oo/ - /l/ - /ie/ - /f/ - /a/ - /n/ - /t/. Het kind voegt de betreffende fonemen samen en reageert met het woord 'olifant'.

Ten slotte wordt in hoofdstuk 12 een wetenschappelijke verantwoording gegeven van de toetsen. Eerst komen in het kort de longitudinale onderzoeken aan de orde met hun doelen, meetinstrumenten en resultaten. Daarna volgt een beschrijving van de ontwikkeling of constructie van de toetsen en van hun psychometrische kenmerken. Vervolgens komt de validiteit van de toetsen aan de orde. Tot slot volgt een kort verslag van het normeringonderzoek. Het zal duidelijk zijn dat dit hoofdstuk vooral bestemd is voor deskundigen op het gebied van toetsontwikkeling en lezen.

Raadpleeg voor meer informatie over kinderen met leesproblemen het *Protocol Leesproblemen en Dyslexie* (Wentink & Verhoeven, 2003), het *Handboek technisch lezen* (van de Mortel, 2015). Raadpleeg ook het boek *Risicokleuters helpen lezen en spellen* (Smits, 2006) en het boek *Dyslectische kinderen leren lezen: individuele, groepsgewijze en klassikale werkvormen voor de behandeling van leesproblemen* (Smits & Braams, 2006). Verder kunt u de publicaties *Een goede leesstart in groep 1-2* (Ahlers, 2007) en *Basisstructuur. Doorgaande leeslijn voor 3-13 jarigen* (Ahlers, 2006) bestuderen.

Leeswijzer

Als u een toets wilt afnemen, adviseren we u om eerst hoofdstuk 1 en 2 te lezen. U krijgt dan de benodigde achtergrondinformatie. Daarna leest u het hoofdstuk dat over de betreffende toets gaat.